

26. **Реснт О.** Перша світова війна і Україна / О. Реснт, О. Сердюк. – К. : Генеза, 2004. – 480 с.

27. **Савченко В. Н.** Восточная Галиция в 1914–1915 гг. (этносоциальные особенности и проблема присоединения к России) / В. Н. Савченко // Вопросы истории. – 1996. – № 11/12. – С. 95–106.

28. **Світленко С. І.** Національне питання в програмах українських політичних партій початку ХХ ст. / С. І. Світленко // Українське питання в Російській імперії та Радянському Союзі (XVIII – перша половина ХХ ст.) / за заг. ред. В. В. Іваненка. – Д. : Наука і освіта, 1998. – С.66–73.

29. **Солдатенко В.** Революційна Українська партія / В. Солдатенко, В. Кривошея // Віче. – 1998. – № 1. – С. 128–140.

30. **Стрілець В. В.** Українська радикально-демократична партія: витоки, ідеологія, організація, діяльність (кінець ХІХ століття –1939 рік) / В. В. Стрілець. – К. : Вид.-полігр. центр «Київ. ун-т», 2002. – 361 с.

31. **Турченко Ф. Г.** Микола Міхновський : Життя і Слово / Ф. Г. Турченко. – К. : Генеза, 2006. – 320 с.

32. **Шморгун П. М.** Політичні партії України на початку ХХ ст.: соціальний склад, чисельність, типологія / П. М. Шморгун // Наук. пр. з питань політ. історії. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1992. – Вип. 172. – С. 14–25.

33. **Яценко В. Я.** Українські партійно-політичні сили Наддніпрянщини першої чверті ХХ ст.: особливості становлення та розвитку / В. Я. Яценко // Проблеми політичної історії України : зб. наук. пр. / О. Б. Шляхов (відп. ред.). – Д. : Оксамит, 2006. – С. 229–236.

34. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 361, оп. 1, т. 1, спр. 839.

Надійшла до редакції 19.12.2012

УДК 94(477) «1914-1917»

В. І. Мороз, О. Л. Левін

Дніпропетровський державний аграрний університет

ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОЇ РОБІТНИЧОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ В МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ ЄВРОПИ (1914–1917 рр.)

Висвітлено основні віхи діяльності російської робітничої соціал-демократії в міжнародних організаціях Європи у роки Першої світової війни з 1914 р. по 1917 р.

Ключові слова: маніфест, конференція, соціал-демократи, інтернаціонал.

Отражены основные вехи деятельности российской рабочей социал-демократии в международных организациях Европы в годы Первой мировой войны с 1914 г. по 1917 г.

Ключевые слова: манифест, конференція, соціал-демократи, інтернаціонал.

The author represented main directions of Russian working Social Democracy activities in international organizations of Europe during the First World War from 1914 till 1917 years.

Key words: manifesto, conference, Social Democrats, International.

28 липня 1914 р. розпочалася Перша світова війна. Перша світова війна 1914–1918 рр. була тяжким випробуванням для Росії. Війна поступово поширилася майже на весь світ, втягнувши у свою орбіту народи 38 країн з населенням півтора мільярда осіб, що становило 75 % загальної чисельності людства землі. Світова війна стала загальнолюдським горем для країн і народів, які брали в ній участь. На війну було мобілізовано 74 млн осіб, з них убито 10 млн, покалічено та поранено понад 20 млн. З однієї тільки Російської імперії вбито, покалічено та поранено було майже 8 млн осіб [12, с. 408, 423].

Війна кардинально змінила політичну ситуацію в Європі та світі. Майже всі соціал-демократичні партії Європи стали відмовлятися від принципу інтернаціоналізму. Національний інтерес держав поступово виходив на перший план. 4 серпня 1914 р. лідери найбільшої Німецької соціал-демократичної партії Європи підтримали свою національну владу відносно її позиції у війні. Представники цієї партії: Є. Давид, К. Гениш, Ф. Шейдеман ще 3 серпня, за день до голосування у рейхстазі, наголошували, що «вони підтримають владу за будь-яких умов, незважаючи навіть на порушення партійної дисципліни» [5, с. 13].

Карл Лібкнехт та декілька інших депутатів були проти підтримки війни. При голосуванні погляди розділились: 78 депутатів Німецької соціал-демократичної фракції рейхстагу висловилися за надання владі кредитів на війну і тільки 14 депутатів були проти цього. Теоретик і лідер партії Карл Каутський при голосуванні утримався.

Лідери французьких соціал-демократів теж стали на позиції підтримки своєї національної влади. Соціалісти Марсель Самба, Жюль Гед та Альберт Тома не тільки підтримали французьку політику військових кредитів, а й увійшли до складу кабінету міністрів. Ідеї соціалізму та соціал-демократичної солідарності тепер майже не висувались. Ярий «антипатріот» Густав Ерве, який недавно наголошував на повстанні в разі початку війни, став непримиримим шовіністом. Свою газету «Класова боротьба» він перейменував у «Перемогу». Соціалісти К. Лонге і А. Прессман перейшли на позиції центризму. Позиція центризму була прихованою підтримкою влади та війни [14, с. 59].

Після вступу Великобританії у війну лідери тред-юніонів заявили відкрито необхідність захисту «влади та батьківщини». Тред-юніонів підтримали: Лейбористська партія, Британська соціалістична партія, Незалежна робоча партія та ін. Британські соціал-демократи стали відстоювати позиції шовінізму. Г. Гайдман, Р. Блечфорд, Р. Макдональд, Ф. Джоует та Ф. Сноуден висловили проекти щодо «походу на Берлін» [14, с. 33–35].

Політична позиція Австро-Угорських соціал-демократів теж не була особливою. Як і в інших державах Європи, початок війни призвів до розколу місцевого соціал-демократичного руху. Більшість соціал-демократів підтримали свою національну владу та її позицію щодо світової війни. Міжнародне об'єднання соціал-демократів II Інтернаціонал на чолі з бельгійцем Емілем Вандервельде закликав до «єднання класів» у боротьбі з німецькою навалою. Позицію Вандервельде активно підтримали соціал-демократи Данії, Італії, Швейцарії, Болгарії, Сербії та ін.

Тільки позиція російських соціал-демократів відрізнялася від позиції загальноєвропейської та II Інтернаціоналу. Російські соціал-демократи засудили позицію німецьких соціал-демократів на чолі з Карлом Каутським. Була розкритикована позиція і голови II Інтернаціоналу Еміля Вандервельде як «зрадницька і неприйнятна» [7, с. 6]. Російські соціал-демократи надрукували «Тези про війну» (Завдання революційних соціал-демократів у європейській війні) [8, с. 2].

У жовтні 1914 р. російські соціал-демократи стали поширювати серед європейських соціал-демократів Маніфест «Війна і російська соціал-демократія». Маніфест російських соціал-демократів відстоював базові принципи інтернаціоналізму і засуджував націонал-шовінізм європейців. Основну роботу російські соціал-демократи розгорнули у Швейцарії в Берні. На чолі російської робітничої соціал-демократії стояла група більшовиків. Її лідером був В. І. Ленін. Лідер швейцарських соціал-демократів Роберт Грімм у своїх спогадах відмічав що саме Швейцарія була обрана росіянами як центр їх діяльності. «З Швейцарії ідуть, – писав він, – зв'язки з німецькими та балканськими соціалістами» [3, с. 60].

Російські соціал-демократи розпочали в Швейцарії активну співпрацю з місцевою пресою. Особливо виділялась їх співпраця з газетою «Берне Тагвахт» і журналом «Ферботе». Крім того вони активно поширювали серед місцевих соціал-демократів і власні газети та журнали. Головним виданням російських соціал-демократів був «Збірник», «Соціал-демократ» і журнали «Комуніст» та «Інтернаціонал молоді». У цих виданнях головним чином друкувалися роботи С. І. Гопнер, А. Г. Шляпникова, Г. Л. Шкловського, В. А. Карпинського, А. М. Коллонтай, Н. К. Крупської та В. І. Леніна [11, с. 1].

Залучалися до співпраці в російській соціал-демократичній пресі і представники європейської соціал-демократії Німеччини, Франції, Великобританії, Швейцарії та ін. Головним чином це були прихильники позиції більшовиків: Ф. Меренг, Р. Люксембург, К. Лібкнехт, Д. Благоев, А. Паннекук та ін. Так, журнал «Комуніст» у № 1–2 за серпень 1915 р. надрукував роботи А. Паннекука «Імперіалізм і завдання пролетарів», Ф. Ротштейна «Безлад в Англії», М. Бронського «Війна і фінанси Росії», А. Коллонтай «Чого мовчать пролетарі Німеччини» та ін. [6, с. 70–160]. У журналі «Комуніст» було надруковано також три роботи В. І. Леніна, а саме: «Крах II Інтернаціоналу», «Чесний голос французького соціаліста», «Імперіалізм і соціалізм в Італії». Згодом російські соціал-демократи видали роботи В. І. Леніна «Крах II Інтернаціоналу» та «Соціалізм і війна» окремим виданням, які поширювали серед соціал-демократів Німеччини, Великобританії, Австро-Угорщини, Франції, Італії, Бельгії, Данії, Швейцарії, Сербії, Румунії, Болгарії, США, Канади та Австралії.

Закордонна діяльність російських соціал-демократів не обмежувалась лише працею з пресою. Вони активно брали участь у цілій низці міжнародних форумів та конференцій. 23 листопада 1914 р. у Стокгольмі відбувся з'їзд шведських соціал-демократів. На з'їзді від російських соціал-демократів був А. Г. Шляпников (Беленін). Виступ А. Г. Шляпникову написав сам В. І. Ленін. Делегатів стокгольмського форуму, після його виступу, захлиснула хвиля емоцій. Головним у виступі А. Г. Шляпникова був його наголос на не підтримці національної влади у війні а на її поразці в ній. В. І. Ленін пізніше високо оцінив виступ А. Г. Шляпникова на стокгольмському з'їзді шведських соціал-демократів: «Виступ Беленіна на шведському конгресі вийшов *чудово*» [7, с. 42].

Подібним чином російські соціал-демократи діяли і на інших форумах європейської соціал-демократії. 14 лютого 1915 р. соціалісти Англії зібрали у Лондоні свою конференцію. Від російських демократів на конференцію прибув М. М. Литвинов. Виступ М. М. Литвинова був також написаний Володимиром Леніним. Останні фрази його виступу були такі: «Геть війну! ... Війна губить пролетарську справу... Хай живе міжнародний соціалізм!» [13, с. 40].

12–13 квітня 1915 р. у Відні зібралися на свою конференцію соціал-демократи Німеччини та Австро-Угорщини. Російські соціал-демократи на цю конференцію не запрошувались, але вони передали до оргкомітету свою декларацію, де наголошували на «трансформації світової війни у громадянську» [1, с. 18]. 5 серпня 1915 р. у Швейцарії в Ціммервальді зібралась міжнародна конференція європейських соціал-демократів. На конференцію приїхало 38 депутатів із 12 держав. Приїхали делегати і від російської соціал-демократії. Конферен-

ція заслухала проект декларації польського соціал-демократа Карла Радека. Дебати по проекту декларації К. Радека призвели до розколу форуму. Російські соціал-демократи на чолі з В. І. Ленінін виступили з критикою проекту декларації. Унаслідок цього 8 делегатів із 7 держав не підтримали проект декларації. Це були делегати від Росії, Латвії, Німеччини, Швейцарії, Польщі, Швеції та Норвегії. Ціммервальдська конференція затвердила революцію та маніфест міжнародної соціал-демократії. Конференція постановила зорганізувати виконавчий орган міжнародної соціал-демократії. «За» – 19 делегатів; «Проти» – 12 делегатів; решта – «утримались» [4, с. 615]. Російська делегація вперше мала таку солідну підтримку своєї політичної позиції від міжнародної соціал-демократії. Наступним кроком закордонної діяльності російської соціал-демократії була конференція у Кінталі.

Кінтальська міжнародна конференція соціал-демократів зібралася 24 квітня 1916 р. у Швейцарії. На конференцію приїхало 43 делегати з 9 держав. Запрошені до участі в конференції представники німецької соціал-демократії Каутський, Гаазе та Бернштейн на форум не приїхали. Неявка лідерів II Інтернаціоналу на міжнародну Кінтальську конференцію мала свої політичні наслідки. Головним опонентам російських соціал-демократів після трьох років світової війни не залишилося часу для спілкування.

У Кінталі прихильниками російських соціал-демократів стало ще 12 делегатів. Серед них були: Г. Є. Зинов'єв, І. Ф. Армад, К. Радек, М. Бронський, В. Домбровський, Е. Нопс, Ф. Платтен, А. Робман, Т. Кецлерович, Ф. Фрелих, В. Мюнценберг [2, с. 287]. Російські соціал-демократи винесли на обговорення проект резолюції конференції. Обговорення змісту революції показало її політичну слабкість. Організація збройних повстань у країнах Європи проти своєї національної влади більше нагадували авантюру, ніж політичну реальність. Міжнародна соціал-демократія у Кінталі не підтримала резолюцію росіян. Згодом сам В. І. Ленін, лідер російської робітничої соціал-демократії, визнав, що резолюція мала «безліч недоліків». Конференція майже одностайно прийняла проти війни новий Маніфест. У Маніфесті були гасла, які запропонувала російська делегація: «Мир без анексії! Ганьба війні та людській бойні!» [9, с. 287].

Друга міжнародна конференція соціал-демократів у Кінталі, як і перша у Ціммервальді, не взяла до уваги головні вимоги російської делегації: «1. Поразка у війні національної влади. 2. Розв'язання громадянської війни в Європі. 3. Заснування III Інтернаціоналу». Конференція під тиском росіян сприяла зміцненню соціал-демократичного руху у Європі та світі на засадах інтернаціоналізму. Так, в Америці, місцеві соціал-демократи почали видавати газету «Новий світ». Газета підтримувала інтернаціональні гасла російських соціал-демократів

[10, с. 81]. В Австралії ідеї інтернаціоналізму втілювали в життя головним чином російські соціал-демократи: Артем (Ф. А. Сергєєв), П. І. Подзаходник, В. А. Раковський, Г. Ф. Толмачов, Н. М. Власов, О. Є. Марцинковский, П. Уткін та ін. [15, с. 46]. У Канаді діяла група на чолі з Д. М. Котляренко, в Іспанії – соціал-демократ А. Н. Лола. Російські соціал-демократи вели листування із 40 адресатами.

У лютому 1917 р. у Росії розпочалася демократична революція. Лютневі події в Росії змінили політичну ситуацію в Європі та світі. Міжнародна соціал-демократія змушена була висловити своє ставлення до російських подій. Російські соціал-демократи припиняли свою закордонну діяльність і спішно від'їжджали до Росії. Підтримку їм висловили німецькі та австро-угорські соціалісти. Французи, бельгійці та англійці вели себе стримано і не виявляли особливого інтересу до подій у Росії. Шляхи російської соціал-демократії та європейської на деякий час розійшлися. Росіяни все більше ставали прихильниками радикалізму, а європейська та міжнародна соціал-демократія підтримувала ідею «єднання класів».

Бібліографічні посилання

1. Архів зовнішньої політики Росії. – Ф. 133, оп. 470, спр. 22.
2. Володимир Ілліч Ленін : біографія. – М. : Політвидав, 1985. – Т. 1. – 385 с.
3. Державний архів Російської Федерації. – Ф. 102, оп. 245, спр. 5. – Ч. 1.
4. Історія комуністичної партії Радянського Союзу. – М. : Політвидав, 1996. – Т. 2. – 775 с.
5. **Королєв Н. Е.** Ленин и международное рабочее движение 1914–1918 / Н. Е. Королєв. – М. : Политиздат, 1968. – 296 с.
6. Коммунист. – 1915. – № 1–2. – С. 70–160.
7. **Ленін В. І.** Повне зібрання творів : у 55 т. – Т. 49. – 707 с.
8. **Ленін В. І.** Повне зібрання творів : у 55 т. – Т. 26. – 590 с.
9. Международное рабочее движение / под. ред. Л. А. Степанова. – М. : Мысль, 1989. – 428 с.
10. **Овсієнко О. Ф.** Австро-німецька розвідка напередодні Першої світової війни / О. Ф. Овсієнко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2002. – Вип. IV. – 856 с.
11. Російський державний архів соціально-політичної історії. – Ф. 17, оп. 1, спр. 1650.
12. **Субтельний О.** Україна: історія. – 3-тє вид. перероб. і доп. / О. Субтельний. – К. : Либідь, 1993. – 720 с.
13. Социал-демократ. – 1915. – № 40. – 29 березня.
14. **Тёмкин Я. Г.** Ленин и международная социал-демократия 1914–1917 / Я. Г. Тёмкин. – М. : Наука, 1968. – 623 с.
15. **Черненко А. М.** Російська революційна еміграція в Австралії (1900–1917 рр.) / А. М. Черненко. – Д. : Вид-во ДДУ, 1978. – 230 с.

Надійшла до редколегії 14.01.2013